

1914 szept. 15

*Gr. Tisza István levele Frigyes főherceg hadseregfőparancsnokhoz a katonai hatóságok részéről Horvát-Szlavonországban foganatosított letartóztatások és kivégzések tárgyában*¹

Ref. Zsinati Levéltár, Tisza-iratok 6:20/191
(Fordítás német nyelvű gépírt másolatról)

Másolat.

Budapest, 1914. szeptember 15-én.

Császári és Királyi Fenség!

Kimondhatatlanul kínos számomra ezekben a nagy napokban, midőn az én lelkemet is teljesen betölti hadseregünk hősieles küzdelme, és valóban nincs semmi máshoz kedvem, mint hogy minden rendelkezésemre álló eszközzel segítsem ezeket az erőfeszítéseket, újabb panaszokkal fordulni Császári és Királyi Fenségedhez.

Kegyeskedjék meggyőződve lenni arról, hogy most minden fölött elsiklanék és mindent eltűrnék, ha nem volna az a meggyőződésem, hogy a teljesen Császári és Királyi Fenséged magasabb szándékai ellenében előforduló és a kiadott parancsokkal ellentétben álló események létfontosságú államérdekek súlyos sérelmét jelentik és veszélyes következményekkel fognak járni mind a közvetlen helyzetre, mind az ország későbbi fejlődésére. Nem tudom kötelességérzetemmel összeegyeztetni, hogy felelős állásban maradjak, ha nincs hatalmamban egyes katonai parancsnokok felelőtlen túlkapásait megakadályozni.

Nem gondolom, hogy bármi módon megsérteném tisztikarunkat, amelyhez büszkén tartozom, azzal az állítással, hogy az államrendőrségi intézkedések helyes elbírálására, elrendelésére és keresztülvitelére kompetensebbek és alkalmasabbak a kormány és az annak alárendelt közigazgatási hatóságok, mint a katonai parancsnokságok. Ez másminémű, habár alacsonyabbrendű mesterség, ami jogi ismereteken kívül iskolázottságot és az ország és népének ismeretét is feltételezi. Az ország politikai állapotaiért felelős kormány nemcsak mérvadóbb arra, hogy ilyen rendőri kérdésekben határozzon, hanem inkább is van abban a helyzetben, hogy az ilyen lépések hatását és későbbi következményeit megítélje.

Ezek voltak azok a teljesen objektív okok, amelyek arra indítottak, hogy mindjárt az elején állást foglaljak a katonai parancsnokságok egyoldalú eljárása ellen a politikailag gyanús személyek letartóztatásánál. Ebben Császári és Királyi Fenséged teljes támogatásában részesültem. A kegyesen kiadott parancsok és utasítások világosságához nem fér semmi kétség. Minden parancsnokság ismételtén utasított arra, hogy a politikailag gyanús személyek letartóztatásakor a közigazgatási hatósággal egyetértésben járjon el és nézeteltérés esetén a kormányhoz forduljon.

Csupán egy olyan kérdés volt, amelyben nem volt szerencsém a hadseregfőparancsnokság teljes hozzájárulását elnyerni: nagyon óhajtottam volna teljesen elkerülni túsok szedését belföldön, mint-hogy én nem közvetlenül vétkes személyeknek mások gonoszítottai miatti megbüntetését saját alattvalóinkkal szemben nagyon meggondolandónak tartom.

A kölcsönös megértés érdekében és a minden más kérdésben kegyesen nyilvánított előzékenységre tekintettel azonban nem akartam ezt a kérdést kiélezni, és megelégedtem a Tallián báró kormánybiztos és a péterváradi csapatparancsnokság között létrejött kompromisszummal, amely szerint

¹ Tisza a másolatra s. k. rájegyezte: „Frigyes fhceghez”.

belföldön csak kivételesen fogjanak túszt különösen rossz községekből, és a túsok olyan személyek legyenek, akik az illető községben a leggyanúsabb elemekhez tartoznak.

Ezzel a megegyezéssel meg volt adva a biztos alap minden ezirányú kérdés elintézésére, és jogosnak tűnt a remény, hogy most már véget érnek ezek a kellemetlen jelenségek. Nagyjából kétségtelenül be is állt javulás. Az itt-ott előforduló túlkapások fölött elsiklottam, mert valóban visolyogtam attól, hogy ilyen kérdésekkel zaklassak. Igyekeztem a dolgokat elsimítani, és reméltem, hogy apránként kialakítható lesz egy nagyjából kielégítő modus vivendi.

Újból megváltozott azonban minden a szerb betöréssel a Szerémségbe. A szerb offenzíva, valamint a bizonyosan szomorú és felháborító jelenségek, amelyek némely szerémségi helységben előfordultak, a jelek szerint egyes katonai körökben idegességet és fejetlenséget okoztak, és ez egyrészt sajnálatos jelenségekben, mint a pancsovai pánik,² másrészt megújuló meggondolatlan és káros rendőri intézkedésekben nyilvánult meg.

Kérem Császári és Királyi Fenségedet, ne értsen félre. Háborúban elháríthatatlanul szükséges az erély a bűnösök ellen. Ennek kíméletlenül keménynek kell lennie, ha árulás esetei ismétlődnek. Nem gondolok arra, hogy ezt kifogásoljam és valamiképpen akadályozzam vagy megbénítsam. Kérésem arra irányul, hogy az intézkedések, amelyek a lakosságot általában vagy olyan többé-kevésbé gyanús elemeket érintenek, akik ellen nincsenek konkrét bizonyítékok, jól megfontoltak legyenek és a közigazgatási hatóság szükséges elhatározó befolyását megőrizték.

Számos példával bizonyítható, mennyire szükséges a katonai hatóságoknál fekvő vonatkozó információk felülvizsgálata.

A mozgósítás első napjaiban a legkülönbözőbb feljelentések alapján több száz ügynevezett gyanús embert fogtak le, köztük volt Cenna nyugalmazott cs. és kir. altábornagy és néhány más román, ami az akkori politikai helyzetben egyáltalában nem volt indokolt és a legkellemetlenebb következményekkel járt. A szerbek között tarka összevisszaságban volt többé, kevésbé és egyáltalában nem gyanús. Csak Császári és Királyi Fenségednek intervenciómra hozott kegyes állásfoglalása akadályozta meg, hogy a Bánátban és a Bácskában a valóban áruló elemek gaudiumára börtönbe hurcoljanak tekintélyes, derék embereket, akik mindig ellenezték a nagy-szerbséget és hazafias magatartásukkal érdemeket szereztek, most pedig hazaárulással vádolva elfogattak.

Szlavoniában elfogták Jankovich Anatol és Petrovic Nikolaj képviselőket, a lojális unionista politika két érdemes támaszát, s a szabadon bocsátásukra vonatkozó parancsot — Petrovic esetében — még mindig nem teljesítették. Azonkívül letartóztatták Ilok járási előljáróját, egy derék, megbízható lojális tisztviselőt, amikor is Hideghéthy kormánybiztos közbenjárására rögtön kitűnt, hogy egy alárendelt rendőri szerv, amelyet megbüntetett, rágalmazó módon feljelentette, és ez elég volt ahhoz, hogy egy ilyen ember letartóztatása legyen a következménye. Az igazság kiderült, szabadon bocsátották, de nem egykönnyen orvosolható a csapás, amelyet a fölöttesek tekintélye szenvedett és gyógyítható az igazságtalanság okozta seb.

Túszt szedtek olyan helyeken, mint Zombor, sőt Szabadka, ahol nyomát sem lehetett felfedezni áruló agitációnak. Ismételt közbelépés ellenére még mindig nem bocsátottak szabadon öt évégett letartóztatott tekintélyes szabadkai polgárt.

Szeptember 9-én Kulán éjjel letartóztatták az igen tekintélyes, hazafias szellemű Boberity Milan szerb lelkészt, autóval Újverbászra hurcolták valószínűleg bizonyos Fischer Rudi feljelentésére, aki régebben Kulán lakott és hírhedt közveszélyes csavargó volt, most viszont őrmesterként szolgál ezen a vidéken. A kihallgatásnál a jegyzőkönyvet vezető altiszt állítólag gúnyosan azt mondta az embereknek, butaság a főszolgabíróhoz menni, ilyen dolgokat ezeknek az uraknak nem kötünk az orrára.

Az egyik legbosszantóbb incidens Újvidéken zajlott le a legutóbbi napokban. Ismeretlen denunciansoknak úgy látszik Demetrovics Vladimir ottani polgármester volt a célpontjuk, és sikerült nekik

---

² A szerémségi szerb betörést megelőzően kialakult feszült helyzetben Pancsován a polgári lakosság rémhírek hatására tömegesen elhagyta a várost, mi több, a helyőrség is kivonult.

a katonai parancsnokság gyanúját személyére irányítani. Demetrovics polgármester általános tekintélynek örvend, a lojális, hazafias politikai irányzat támasza; minden sérelem, amely őt éri, az ultraszerbek valóságos diadala és súlyosan károsítja az ezen kérdések helyes kezeléséhez fűződő nagy államérdekeket. Matkovits főispánnak ismételten közbe kellett lépnie, hogy ennek az érdemes férfinak a bántalmazását megakadályozza. Végül mégis bekövetkezett egy nagyon sajnálatos incidens.

Egy fonákul megfogalmazott levelet intéztek hozzá, amelyet minden laikus azonnal hamisítványként ismer fel, és amelyben egy asszony adatokat kér a péterváradi ágyúk és csapatok számáról. A katonai parancsnokság vakon beleesett ebbe a durva csapdába. Éjszaka rátörtek Demetrovicsra, órákig kellett feltűzött szuronyú katonák közt ülnie, mialatt a legapróbb részletekbe menő házkutatást tartottak nála. Ennek természetesen semmi gyanús eredménye nem volt, de az egész család szenved az idegmegrázkódtatástól, és az egész lakosság előtt megalázott és diszkreditált lett. Súlyosbító körülményként kell kiemelni, hogy a főispán ismételten kijelentette, jótáll ezért az emberért, és mindig tiltakozott az ilyen eljárás ellen.

Végül kénytelen vagyok még egy ügyet szóvá tenni, amely megkívánja Császári és Királyi Fenséged kegyes beavatkozását. A IV. hadtest kivívott győzelmének hírére Zomborban is katonazenés ünnepi felvonulást tartottak, amelyen nagyon sok katona vett részt és sajnálatos túlkapasokra ragadtatta magát. Letépték és megsemmisítették ugyanis több üzlet cirillbetűs cégtábláját. Ez teljesen jogtalan és következményeiben káros tett, amely akkor is büntetendő lenne, ha civilek követték volna el. Császári és Királyi Fenséged előtt felesleges hangsúlyoznom, milyen veszélyes katonai személyek részéről ilyen politikai színezetű demonstrációt eltűrni.

Az egyik üzletnél még súlyosbodott a helyzet. A tulajdonos, bizonyos Radoszavlyevics Szamko, állítólag szidalmazta a katonákból és civilekből álló tömeget, mire kövekkel dobálták meg az üzletet. Radoszavlyevics leeresztette a vasredőnyt és egy revolverlövést adott le a tömegre, anélkül, hogy bárkit eltalált volna. Az államügyész és a katonai parancsnokság egyaránt le akarta tartóztatni. Nézeteltérés támadt, mert az államügyész felfogása szerint a bűncselekmény a polgári igazságszolgáltatás körébe tartozik, míg a katonai parancsnokság a katonai statáriális eljárást akarta megindítani.

A katonai parancsnok Péterváradra telefonáltatott utasításért, és azt a választ kapta, hogy tartóztassa le Radoszavlyevicset, s ha az államügyész vagy a rendőrfőnök ellenállást tanúsítana, őket is tartóztassa le. Míután ezeknek az uraknak eszükbe sem jutott ellenállni, így a tettest katonai eljárás alá vetették, statáriálisan halálra ítélték és kivégezték, mielőtt megérkezett volna táviratom, hogy várják meg az illetékesség kérdésének elintézését.

Ami a lényegét illeti, bár mindkét részről lehet érveket felsorakoztatni, meggyőződésem szerint a királyi államügyész felfogása volt a helyes. Most hiábavaló volna ezt a kérdést megvitatni, hiszen a tettes kivégzésének végrehajtása folytán ennek csak akadémikus értéke lenne. A leghatározottabban tiltakoznom kell azonban az ellen, hogy vitatott illetékességi kérdéseket ilyen módon egyoldalúan intézzenek el és katonai ítéleteket hajtsanak végre ilyen esetekben, mielőtt az illetékességet egyetértően megállapították.

Fokozza a hibát a Péterváradról beérkezett parancs szükségtelenül méltánytalan és provokáló tartalma. Éppen olyan időkben, amikor oly elsőrendű fontosságú a politikai és katonai hatóságok egyetértése s általában minden hatóság tekintélye, kétszeres súllyal esik latba az ilyen szemtelen fellépés az államhivatalokkal szemben.

Azzal a kéréssel kell tehát Császári és Királyi Fenségedhez fordulnom, hogy mind az önkényes eljárást ebben a büntető ügyben az illetékesség kérdésének eldöntése előtt, mind az inkriminált parancs tartalmát megróni és az illetőket felelősségre vonni kegyeskedjék.

Remélem, hogy ezzel a sajnos túl hosszú taglalással bizonyítékot nyújtottam Császári és Királyi Fenséged számára arra nézve, hogy a helyzet valóságosan tarthatatlanná vált. Az ilyen állapotok aláássák a kormány tekintélyét, a hazafias érzelmű szerbeket megaláztatásoknak és igazságtalanságoknak teszik ki, és ezzel nemcsak most, hanem hosszú időre olyan hangulatot teremtenek, ami a

veszély napjaiban súlyosan árt a katonai érdekeknek és hosszú időre lehetetlenné fogja tenni a nemzetiségi kérdés üdvös fejlődését Dél-Magyarországon.

Amit nehéz és sikeres munkával a belső béke és az ország összes népeinek a monarchia nagy érdekeiért végzett közös munkára való harmonikus egyesülése érdekében elértem és felépítettem, azt veszélyezteti a saját³ alárendelt katonai szerveink jószándékú, de balfogású túlbuzgósága, és én nem vállalhatnám tovább a felelősséget az ország sorsáért, ha ezirányban nem lehetne orvoslást találni.

A már többször kiadott magas utasítások megismétlése persze nem volna elegendő. Látható, mennyire nem teljesítik azokat, ha semmibevevésüket nem torolják meg.

Bátor vagyok tehát a tiszteletteljes kéréssel fordulni Császári és Királyi Fenségedhez, kegyeskednék Császári és Királyi Fenséged a kiadott utasítások szigorú keresztülvitelét megkövetelni és ezzel a legkiáltóbb visszasságok ellen segítséget nyújtani. Azonnal szabadon bocsátandók volnának az összes önkényesen letartóztatottak, valamint az összes túsok azokból a helységekből, ahol a valóságos állapotok nem kívánják meg okvetlenül, és szigorú vizsgálatot kellene folytatni s a vétkeket megfelelően megbüntetni az eljárás tekintetében Boberity kulai lelkész, továbbá Demetrovics újvidéki polgármester esetében, valamint a zombori tüntetésekkel kapcsolatos incidensekre nézve.

Bátor vagyok egyben annak különös fontosságát kiemelni, hogy a rajtuk esett sérelemért megfelelő elégtételt kellene kapnia mind Demetrovics polgármesternek, mind Boberity plébánosnak és a királyi államügyésznek, továbbá a zombori rendőrfőnököknek.

Midőn végül még ismételten hangsúlyozom, mennyire fájjalom, hogy ilyen kellemetlen kérdésekkel kell Császári és Királyi Fenségedhez fordulnom, és mily hálás lelkesedéssel csüggök hősiess hadseregünk sorsán, kérem Császári és Királyi Fenségedet, fogadja mély hódolatom kifejezését.

Tisza s. k.

G

1914 szept. 19

Gr. Tisza István miniszterelnök magánlevele br. Skerlecz Iván horvát bánhoz a gyanúsítások alapján történt horvátországi letartóztatások beszünttetése és a Frank-pártiak befolyásának ellensúlyozása tárgyában

Ref. Zsinati Levéltár, Tisza-iratok 7:21/314
(Gévelt levél átütéses másolata)

Budapest, 1914. szeptember 19.

Kedves barátom!

Holnap Bécsben leszek, s ha kívánságod szerint nem fogom is hozzám intézett leveledet előterjeszteni,¹ beszélni szándékszem Ő Felségével a horvátországi dolgok s azon körülmények felett, hogy a Frank-pártiak milyen befentesek katonai körökben. Így azután, ha komolyabban fel kellene a dologban lépniünk, kellőleg előkészítem a talajt. A magam részéről figyelmeztetni fogom úgy a hadügyminisztert, mint a hadsereg főparancsnokát ezekre az anomáliákra, és nagyon kérlek, értesíts, amint újabb incidensek merülnének fel.

³ „Saját” helyett „egyes” is olvasható („eigener”, ill. „einiger”).

¹ Az eredetiben a „leszek” szótól idáig tintával kihúzva és a „s” „és”-re javítva.